

Александрова Віра Василівна,

викладач вищої категорії

Криворізького коледжу економіки та управління

ДВНЗ “Київський національний економічний

університет ім. Вадима Гетьмана”

Постановка проблеми. Сучасні перетворення в суспільстві України, необхідність модернізації освіти вимагає появи спеціаліста нової формації, здатного орієнтуватися в нових напрямках формування культури мислення, готового до усвідомлення складних інтегративних процесів, усвідомлення необхідних гуманістичних орієнтирів у ході конкретно-предметної професійної діяльності.

У процесі професійного навчання майбутні спеціалісти повинні не стільки отримувати нову інформацію, але навчатись оволодівати способами її обробки, розмірковувати над тим, як побудовано саме знання, які засоби, методи, прийоми мислення при цьому використовуються, як організовано мислення, як підняти його культуру.

Аналіз актуальних досліджень. Проблемі розвитку мислення як об'єкту педагогічного дослідження присвячені праці О. Рудницької, С. Гончаренка, Ю. Бабанського, Р. Атаханова, М. Данилова, В. Краєвського, П. Образцова, І. Зязюна, Н. Ничкало, Т. Рейзенкінд та ін. Автори досліджень наголошують на тому, що професійний розвиток особистості й становлення її творчої індивідуальності відбуватиметься більш успішно за умови комплексного впливу на її інтелектуальну та емоційно-почуттєву сфери. Водночас у психолого-педагогічних дослідженнях недостатньо розроблені теоретичні та методичні передумови формування культури мислення майбутнього фахівця, не означені шляхи формування цього складного динамічного показника особистості.

Виникає низка невідповідностей між потребою формування культури мислення майбутнього фахівця та чітким обґрунтуванням змісту цього поняття; між необхідністю розробки сценаріїв мисленнєвої діяльності та відсутністю алгоритмів створення цих сценаріїв.

Мета статті. Мета нашої статті – показати, що культура мислення є психолого-педагогічною проблемою і, отже, її можна формувати засобами науково-педагогічного знання.

Виклад основного матеріалу. Оскільки у нашому дослідженні має бути відображено сучасний стан науково-педагогічного знання, то виявляється доцільним проаналізувати тенденції його розвитку. Аналіз показує, що можна виокремити два напрямки. Перший – це формування у студентів науково-практичних знань (гностичний підхід). Такий підхід неодноразово критикувався. Другий – це поглиблення знань завдяки введенню ґрунтовних понять, які визначають формування культури мислення та саморозвиток особистості в життєвому потоці. До таких понять, як вважає вчений І.А.Зязюна, можна віднести рефлексію, емпатію, діяльність як розуміння та пізнання світу і себе в єдності зовнішнього психічного (вживання, опочуттєвлення) та внутрішнього (самоспостереження, самопізнання) [5, с.17; 4, с.36].

Для з'ясування понять “зовнішнє та внутрішнє психічне”, “розуміння”, “мислення”, “культура мислення” в педагогіці, треба усвідомити сутність мислення не як загальної, а як особистісної характеристики людини.

У цьому контексті доцільно простежити розвиток суті вищезазначених понять у філософії та психології.

Зазначимо, що особистість майбутнього фахівця як і будь-яку особистість взагалі не можна розглядати у відриві від її психіки. Людська психіка (від грец. – душевний) – це багаторівневе й багатосистемне, але цілісне й самостійне суще утворення, яке одночасно існує в індивіді й поза ним, поєднує різне психічне минулого і майбутнього та відображає зовнішній світ, минулий розвиток людства, етносу й нації; утримує й відтворює внутрішній світ суб'єкта психіки; гармонізує та упорядковує смисли його життєдіяльності; розоб'єктивує внутрішнє психічне у зовнішнє й об'єктивує зовнішнє психічне у внутрішнє [1, с. 116]. Фундаментальний взаємозв'язок внутрішнього і зовнішнього дослідив С. Рубінштейн. Для нашого дослідження є важливим існування закономірностей становлення й розвитку внутрішнього процесу, переходу зовнішнього у внутрішнє, об'єктивного в суб'єктивне, тому що це доводить можливість формування розумових дій. У своїх дослідженнях Л. Виготський, О. Леонтьєв, П. Гальперин та ін. довели, що внутрішнє (суб'єкт) діє через зовнішнє і цим само себе змінює. При цьому, як вважають вчені, до внутрішнього психічного належить все, що стосується внутрішнього світу індивіда, а саме: емоції, почуття, переживання, образи уявлень, стани, властивості, мотиви, цінності, установки, погляди, думки, стереотипи, різні психічні утворення. Зовнішнє психічне – це те, що є поза індивідом і містить психоенергію та впливає на його психіку. Декарт (зокрема його теорія ідолів), а за ним інші мислителі тлумачили зовнішні впливи як причину чуттєвого образу людини. Така позиція вчених є важливим свідченням того, що психіка людини формується, на неї можна впливати у процесі навчання та виховання через скерованість психоенергії. У цьому зв'язку вчені М. Варій, Н. Калініна та ін. вказують на іншу властивість психіки – синергійність, яка є не сумою психоенергій, а накопиченням як позитивного, так і негативного психоенергетичного потенціалу, що має властивість вибуху, тобто розоб'єктивізації (трансформації з предметів та явищ у психоенергію) та об'єктивізації (трансформації в окремі предмети та явища) у відповідні вчинки та дії. Процеси трансформації тісно пов'язані з такою властивістю психіки як рефлексія, що полягає у сприйманні та перенесенні змін зовнішнього світу, його різних видів і форм психічного на себе, перетворенні їх на власне психічне. Рефлексія (в перекладі з лат. – звернення назад, на себе) –звернення свідомості на себе, міркування про міркування. Концепцію рефлексії розробили Декарт, Локк, Кант та інші класики філософії. У сучасній науці дослідження рефлексії (зокрема індивідуально-психологічної пов'язують з ім'ям Г.Щедровицького.

Ґрунтуючись на вищезазначених властивостях психоенергії впливати на поведінку й життєдіяльність людей і соціальних груп, визначимо рівні накопичення цієї енергії та її відповідні впливи на людину.

Психологи виокремлюють несвідомий, підсвідомий, свідомий і надсвідомий рівні, які взаємопов'язані і взаємодіють між собою. Як зазначено у словнику, свідомість – це 1) стан, у якому людина себе усвідомлює; 2) здатність до самоусвідомлення. Треба зауважити, що другий випадок можна розуміти як знання (усвідомлення) дій людини і як рефлексивне самоусвідомлення, тобто звернення уваги на власні психічні процеси. Через свідомість (за С.Рубінштейном) відбувається процес усвідомлення людиною оточуючого світу і самого себе [7, с.156-192]. І. Зязюна відносить до поняття “свідомість” думки, уявлення, приготування, фантазію [3, с.5-10]. Дискусія серед вчених розгортається щодо питання вичерпності психічного життя людини лише свідомістю.

Вчені З. Фрейд, Е. Клапаред, Р. Солсо вважають, що типові завдання, які часто трапляються у стандартній ситуації, людина вирішує підсвідомо. У свідомість потрапляють незвичайні об'єкти та дії, які вимагають нестандартного підходу. З. Фрейд називає такий процес “тестуванням реальності”, коли внутрішні психічні явища відрізняються від зовнішнього сприйняття. Р. Солсо вважає, що у зону свідомості потрапляють пізнавальні явища, до яких він додає спогади, думки та

тілесні сприйняття [8, с.518]. М. Варій. висловлює думку, що виникаючі ускладнення привертають увагу і, отже, усвідомлюються [1, с. 121]. Але як тільки рішення знайдено, управління знову передається у підсвідомість, а свідомість звільняється для рішення нових завдань. Таким чином, відбувається накопичення інформації у свідомості і в підсвідомості, коли людина сприймає зовнішнє не на рівні окремих сенсорних явищ, а засобами сприйняття складних паттернів (бачимо, чуємо, відчуваємо) [8, с.27]. Підсвідомість – це уявлення, бажання, потяги, почуття, стани, психічні явища та акти, які колись упродовж життя “вийшли” зі свідомості, виявляються у відповідних ситуаціях ніби автоматично, без чіткого і зрозумілого усвідомлення, але за певних умов їх можна повернути назад та усвідомити.[1, с.121]. Підсвідоме нерідко ототожнюють з несвідомим, але це різні поняття. Несвідоме охоплює всі психічні процеси, які не усвідомлюються людиною (інстинкт, інтуїція, автоматизм, гіпноз, уявлення та ін.). Підсвідоме ж охоплює ті феномени психіки, які знаходяться поза фокусом свідомості в даний момент, але за певних умов можуть легко перейти у свідоме. Несвідоме – це таке психічне, яке ніколи не стане свідомим, хоча постійно впливає на поведінку й діяльність людини. З. Фрейд вважає несвідоме основним поняттям, тому що це специфічний об’єкт глибокого психологічного і соціально-філософського дослідження. Несвідоме невидиме, але воно присутнє у психіці й відіграє величезну роль в життєдіяльності кожної людини. Психологи вважають, що несвідоме тісно пов’язано із соціальною психікою етносу (нації), яка є носієм національного характеру, традицій, того, що вважається національною гордістю, гідністю, совістю і передається, як кажуть, із покоління в покоління, сягає глибокого дна психічного і відкриває далекі горизонти в минуле [1]. На нашу думку, І. Зязюн, М. Лещенко, Т. Рейзенкінд знаходять механізми, що наповнюють поняття “несвідоме” новим змістом. Так, І. Зязюн наголошує на тому, що пізнати природу творчості як вищої та найбільш складної форми психічної діяльності неможливо поза визначенням ролі несвідомого. Художня творчість є особливою формою відображення дійсності за допомогою художніх засобів виразності й особливостей мови мистецтва [7, с.227]. На думку Т.Рейзенкінд, несвідоме має своє відображення у символі як узагальненій одиниці. Через символ відбувається спілкування творчої особистості з суб’єктами інших культур. Саме символ може сприяти формуванню образного мислення (образно-ситуаційного, наочно-образного, символічно-образного). Слід зазначити, що образне мислення є первинним джерелом для творчої особистості, бо це продукт діяльності правосторонніх механізмів головного мозку (метафорична назва). Їх внесок у творчу діяльність – це інтуїція, осяяння, здогадка, поетичний образ. Розвиток образного мислення через символи сприяє формуванню культури мислення майбутнього фахівця.

Під час роботи з граматичним матеріалом на заняттях з англійської мови ми вводимо новий матеріал за допомогою символів (форма присудка, різні кольори у зображенні основного присудка, допоміжного дієслова, вказівників певної часової форми) і відпрацьовуємо його, формуючи у студентів певний алгоритм дій ключових мисленневих процесів (назвемо його мисленневою стратегією), що допомагає вибрати правильний переклад граматичної форми присудка. Образне мислення через символи підсилюється використанням мультимедійного сценарія ходу розмірковувань студентів.

Цінність оволодіння ключовими мисленневими процесами полягає в тому, що особа здатна усвідомлювати свої мисленневі процеси, а, отже, постійно давати оцінку чи коректувати свої внутрішні мисленневі стратегії. Мисленневий процес разом із спостереженням складає хід розмірковувань. У результаті комбінування різних спостережень (у тому числі і в процесі перекладу) робиться проміжний висновок по взаємозв’язкам (наприклад: між вказівником часу і формою присудка, між підметом і допоміжним дієсловом). Загальний висновок виноситься не за самими спостереженнями, а за сукупністю часткових висновків, зроблених на основі встановлення залежностей між різними спостереженнями.

У подальшому оволодінні граматичним матеріалом на рівні певного висловлювання, контексту, зв’язного тесту для отримання правильного перекладу необхідно вчитися підключати як часткові висновки не тільки спостереження у межах проблемного простору (підмет, присудок, вказівник часу), а й ті, що за його межами: уявні сценарії, спогади з особистого досвіду, загальнокультурні припущення, знання подій, що відбувалися (відбуваються) у світі. На завершальному етапі знання з граматики теж будуть займати місце часткових висновків для досягнення основної мети перекладу – донесення інтенції автора тексту оригінала через текст перекладу, що обов’язково включає окрім знань граматики, лексики і т.ін. ще й уміння за допомогою мовних засобів передати емоційне забарвлення тексту.

Отже, символ є інтеграцією предметного і змістовного світів, мостом для з’єднання реалії життя з духовними цінностями (за Т. Рейзенкінд). Включення уяви під час розшифровки символів створює умови для імпровізації, утворення нових образів.

Вищезазначене потребує усвідомлення ролі несвідомого. Невипадково І.Кант пов’язував несвідоме з інтуїцією; Е.Гартман розглядав несвідоме як глибинне джерело творчості; К.Юнг вважав, що мистецтво пов’язане з несвідомим за допомогою символів, притаманних особистості з народження. Враховуючи думки вчених психологів, можна констатувати, що несвідоме є первинним джерелом для творчої особистості та для розвитку її культури мислення.

Людська і соціальна психіка пов’язана із загальним психічним: вона реагує на зміни в Космосі, Галактиці, сонячній системі. За Гегелем, людську психіку (психіку індивіда) й соціальну психіку (психіку окремих людських спільнот) ми повинні розуміти й вивчати у зв’язку з єдністю Всесвіту. Надсвідомість (надсвідомий рівень) – утримує психічні явища, явища й стани, які виникли внаслідок взаємодії із всесвітом, а також психічні механізми такої взаємодії [1, с.125]. Це визначення є дуже важливим для нашого дослідження, бо засоби педагогічного впливу на свідомість у процесі взаємодії всіх рівнів психіки, різних видів і форм психоенергії, її здатність об’єктивуватися і розоб’єктивуватися, миттєво передаватися і сприйматися в просторі й часі за допомогою відповідного психічного коду (людина, спільнота, нація мають свій психічний код) можуть формувати культуру мислення майбутнього фахівця. Провідну роль в індивідуальному формуванні психічного відображення відіграє засвоєння майбутнім фахівцем в процесі навчання і праці матеріальних і духовних багатств, вироблених людством, входження її в систему суспільних відносин, соціалізація. Культура мислення майбутнього фахівця як психічне відображення вбирає в себе весь зміст життєвого процесу (в тому числі й пізнання, професійні навички) і регулює його.

Психіка як система складається з багатьох підсистем. Наше дослідження пов’язано з підсистемою, що включає в себе: а) психічні пізнавальні процеси (відчуття, сприйняття, пам’ять, мислення, уява); б) емоційно-почуттєві процеси (емоції та почуття); в) вольові процеси (дії).

Висновки. Проведений дослідницький екскурс дозволяє встановити наступне: 1) культура мислення є інтегративним, динамічним психічним новоутворенням, орієнтованим на проєкцію культурологічних знань у професійну діяльність, її можна формувати засобами науково-педагогічного знання. 2) Мисленневий процес разом із спостереженням складає хід розмірковувань. 3) Перехід внутрішнього психічного у зовнішнє відбувається внаслідок взаємодії таких методів: методи аналогій, що ґрунтуються на визначенні схожих механізмів мислення в умовах спостереження за різними об’єктами дослідження; інтроспективні методи, які передбачають спосіб діяльності з метою спостереження за спонтанними діями особистості; методи моделювання, які передбачають способи діяльності з метою

створення нових візуальних образів на основі принципів дискретності та варіювання різноманітними символами, формування гіпотетичних понять; герменевтичні методи, які передбачають включення у взаємодію нових множин смислів з метою творчого смислоутворення та формування такої якості особистості як розуміння текстів культури.

Подальша перспектива полягає у розробці дидактичного матеріалу для дослідження студентами текстів культури професійного спрямування.

Резюме. У статті проаналізовано сутність мислення як особистісної характеристики людини: логічне та образне мислення в їх синтезі; інтуїція, пов'язана з несвідомим; рефлексія; особистісне сприйняття. Виокремлені рівні накопичення психоенергії та їх впливи на людину. Підкреслено, що професійний розвиток особистості й становлення її творчої індивідуальності відбувається більш успішно за умови комплексного впливу на її інтелектуальну та емоційно-почуттєву сфери. На заняттях з навчального предмета педагогу необхідно вміти поєднувати логічне (вербальне) та образне мислення. Цього можна досягти, наприклад, у процесі роботи з текстами культури. **Ключові слова:** зовнішнє та внутрішнє психічне, рефлексія, сприйняття, образне мислення, тексти культури.

Резюме. В статье проанализировано суть мышления как личностной характеристики человека: логическое и образное мышление в их синтезе; интуиция, связанная с бессознательным; рефлексия; личностное восприятие. Выделены уровни накопления психоэнергии и ее влияние на человека. Подчеркнуто, что профессиональное развитие личности и становление ее творческой индивидуальности происходит успешнее при условии комплексного влияния на интеллектуальную и эмоционально-чувственную сферы. На занятиях по учебному предмету педагогу необходимо уметь объединять логическое (вербальное) и образное мышление. Этого можно достигнуть, например, в процессе работы с текстами культуры. **Ключевые слова:** внутреннее и внешнее психическое, рефлексия, восприятие, образное мышление, тексты культуры.

Summary. In the article there are analyzed the sense of cognition as the personal characteristics: logical and imaginative thinking in their synthesis; intuition connected with unintentional; reflection; personal perception. There are determined the levels of summing of psychical energy and its influences on a person. It is underlined that professional development of a person and realization of his creative individuality is more successful under the condition of complex influence onto intellectual and emotional spheres. During the lessons of every subject the teacher has to know how to unite logical and imaginative thinking. It can be reached, for example, while working with the texts of culture. **Keywords:** inner and outside psychical, reflection, perception, imaginative thinking, texts of culture.

Література

1. Варій М.Й. Соціальна психіка нації: Наукова монографія. – Львів: Сполом, 2002.
2. Винницький О.Р. Мозок і парапсихологія: Монографія. – К.: Поліграфкнига, 1996.
3. Зязюн І.А. Художня творчість у вимірах без свідомого // професійна художня освіта України: Зб. наук. праць / Редкол.: І.А.Зязюн, В.О.Радкевич, Р.І.Шмагалю та ін. – К. – Черкаси: Вид-во Черкаський ЦНТІ, 2002. – С.5-10.
4. Зязюн І.А. Освітня парадигма – тип культурно-історичного мислення і творчої дії суб'єктів освіти / Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи: Збірник наукових праць / За редакцією І.А.Зязюна та Н.Г.Ничкало. – Київ, 2003. – 680 с.
5. Мистецтво у розвитку особистості: Монографія / За ред., передмова та післямова Н.Г.Ничкало. – Чернівці: Зелена Буковина, 2006. 224 с.
6. Рейзенкінд Т.Й. Дидактичні основи професійної підготовки вчителя музики в педуніверситеті. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2006. – 640 с.
7. Рубінштейн С. Л. основы общей психологии / С.Л.Рубинштейн // Сознание человека. – М.: Педагогика, 1989. – С.156-192.
8. Солсо Р. Когнитивная психология / Роберт Солсо. – СПб : Питер, 2002. – 592 с.